

רמב"ם

היחס לשמד ולמשיחיות

איגרות הרמב"ם - איגרת השמד

א. הצגת השאלה והיחס לתשובת החכם שהשיב

¹אמר משה בן הרב הדיין מימון הספרדי זכר צדיק לברכה

שאול שאל איש מאנשי דורנו לאיש מאנשי החכמה לפי דבריו: ממי שלא קרה עליהם ממה שקרה על רוב קהילות ישראל מזה השמד - המקום יבטלהו! - על עניין השמד הזה אשר יכריחוהו בו להודות לאותו איש (=מוחמד ימח ש"ו) בשליחותו ושהוא נביא אמת, האם יודה האדם בזה בשביל שלא ימות ויטמעו בניו ובנותיו בגוים? או אם ימות ולא יעיד לו העדות ההיא אחר שהוא מחויב בתורת משה רבינו עליו השלום ועדות ההיא גם כן מביאה לעזוב המצוות כולן?

ויען הנשאל (=החכם הנ"ל ענה) על זה דבר חלוש, אין לו טעם, והוא סר הלשון והעניין, סידר בו דברים (אשר) יפסידום אפילו הנשים חסרות המוח.

והיינו משיבים תורף דבריו אף על פי שהוא ארוך וחלוש ועמוס, לולא חמלתנו על החסד אשר נתחסד בו עמנו האל יתברך, כלומר הדיבור בלשון, כמו שאומר יתברך בתורתו הקדושה (שמות ד, יא): "מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם". לפיכך ראוי לו לאדם שיחמול על דיבורו יותר מחמלתו על ממונו, ושלא ירבה בדיבור וימעט העניין (=הרמב"ם מתנצל שאין הוא הולך להשיב על כל דבר ודבר שכתב אותו חכם בגלל "בזכוו הדיבור" שיש בכך...). וכבר גינה החכם עליו השלום ריבוי הדברים ומיעוט העניין, ואמר (קהלת ה, ב): "כָּא הַחֲלוֹם בְּרַב עֲנָיִן וְקוֹל כְּסִיל בְּרַב דְּבָרִים". הלא תראה איך גם רעי איוב בהרבותו לדבר אמרו: "הֲרַב דְּבָרִים לֹא יַעֲנֶה וְאֵם אִישׁ שִׁפְתָיִם יִצְדֵּק" (איוב יא, ב), "אִיּוֹב לֹא בִדְעַת יִדְבֵּר וְדִבְרָיו לֹא בְהַשְׁכִּיל" (שם לד, לה), והרבה כמו זה.

ומפני שידיעתנו באמיתת העניין הזה ולא נסכול אותו בסכלות האיש הזה, ראיתי שנזכור קצת תורף לשונו לבד, ונחסר מה שזולת זה, ממה שאין ראוי לענות עליו, ואף על פי שכל דבריו - בהתבוננות - הם ממה שאין ראוי לענות עליהם.

ב. ארבעת הפסקים של החכם שהרמב"ם דוחה

ומזה, שהוא אומר שמי שהודה לו בשליחות - כבר כפר בה' אלוהי ישראל. והביא ראיה על זה ממה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (ספרי במדבר קיא; הוריות ח, א): "כל

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 1 התרגום שלפנינו הינו תרגום קדום לא ידוע. מקומות מסוימים תוקנו ע"פ תרגומו של מו"ר הגר"י שילת.
- 2 כפי שיתבאר בהמשך, הרמב"ם לא החשיב במיוחד את אותו חכם.

מסלול 1: יום ג, טו סיון	מסלול 3: יום ה, יד סיון
מסלול 2: יום ד, טו סיון	מסלול 4: יום א, טו סיון

המודה בעבודה זרה כאילו כופר בכל התורה כולה", ולא היה אצלו זה ההיקש הפרש (כלומר לא הבחין החכם הנ"ל בחילוק) בין מודה לעבודה זרה בלי אונס אלא ברצון נפש - כירבעם וחבריו - ובין שיאמר על איש מבני אדם שהוא נביא בהכרח מפחד החרב. וכאשר ראינו בתחילת דבריו הלשון הזאת אמרנו: אין ראוי שנתפוס עליו עד שנשמע דבריו כולם! כמו שאמר החכם (משלי יח, ג): "מְשִׁיב דָּבָר בְּטָרֶם יִשְׁמָע - אֲנֹלֶת הִיא לוֹ וְכִלְמָה". וכאשר הבטנו דבריו עוד מעט, מצאנוהו אומר דבר, זה לשונו: שמי שאומר הדבר ההוא, אפילו קיים התורה כולה בסתר ובגלוי - הרי זה גוי! אם כן אין אצל זה (החכם) "זך בשכל" הפרש בשום פנים בין מי שאינו משמר שבתו מפני החרב ובין מי שאינו משמרה ברצונו.

אחר כן מצאנוהו אומר, כי כשיכנס אחד מהאנוסים בבית תיפלתם והתפלל שם, אפילו אינו אומר שום דבר, ואחר כך יכנס בביתו ויתפלל תפילתו, שהתפילה פשע הוא מוסיף בה, ועבירה היא בידו, והביא ראיות על זה מדברי חכמינו זכרונם לברכה (שהש"ר א, 1): "כִּי שְׁתִּים רְעוֹת עֲשֶׂה עַמִּי (ירמיהו ב, ג) - שהיו משתחוים לצלם ומשתחוים להיכל", ולא היה הפרש אצל זה המפרש במי שהיה משתחוה לצלם ולהיכל על דרך כפירה, למען טמא את שם ה' ולחלל את שם קודשו, ובין מי שנכנס בבית שידמה לאשר ידמה להשתדל בגדולת ה', ולא יזכר בו ולא יאמר דבר שהוא הפך הדת בשום פנים, והוא עם כל זה מוכרח בהיכנסו.

ומצאנוהו כמו כן אומר, שמי שיודה לאותו האיש שהוא נביא, אף על פי שהוא אנוס, הרי הוא רשע ופסול מפסולי עדות דאורייתא, והתורה אמרה (ב"ק עב, ב): "אֵל תִּשָּׁת רִשְׁעֵךְ עִם רִשְׁעֵי (שמות כג, א) - אל תשת רשע עד".

וכאשר שמענו גידופו וחירופו ואריכות לשונו בסכלות והוללות, אמרנו: אין ראוי עם כל זה שנתפוס עליו עד שנשמע סוף דבריו, אולי יהיה כדבר שלמה (קהלת ז, ח) "טוב אַחֲרִית דָּבָר מִרְאשִׁיתוֹ". ומצאנוהו בתכלית (=בסוף) דבריו אומר, שהמינים והערלים (=הנוצרים) יאמינו כמו כן - שהם ימותו ולא יודו לו בשליחות (=ואם הם מוסרים נפשם על אמונתם, כל שכן שאנו מחויבים למסור נפשנו). וכאשר שמענו זה הבהילנו מרוב פלא ואמרנו: המבלי אין אלוהים בישראל (=וכי אנו צריכים ללמוד כיצד לנהוג מאופן התנהגות הנוצרים)? כשיהיה עובד עבודה זרה שורף בנו ובתו לנעבד - קל וחומר שנשרוף אנחנו עצמנו בעבודת האל?! אוי לשאלה אוי למענה! וכאשר ראינו ראשית דברו שלקח ראיה ממה שאינו נסכם עם דבריו וסופו שיישר בעיניו דעת המינים והנוצרים, אמרתי: צדק דבר האל שאמר (קהלת י, ג): "תַּחֲלֵת דְּבָרַי פִּיהוּ סְכֻלוֹת וְאַחֲרֵית פִּיהוּ הוֹלָלוֹת רָעָה".

ג. ביקורת על כתיבת פסק הלכתי ללא עיון מעמיק וללא בדיקה

וממה שראוי שתדעו, שהאדם אין ראוי לו לדבר ולדרוש באזני העם עד שיחזור מה שרצונו לדבר פעם ושניים ושלוש וארבע, וישנה אותו היטב, ואחר כך ידבר, וכן אמרו עליהם השלום (ב"ר כד), והביאו ראיה מלשון הכתוב (איוב כח, כז): "אָז רָאָה וַיִּסְפְּרָה הַכִּינָה וְגַם חִקְרָה", ואחר כך "וַיֹּאמֶר לְאָדָם" (שם כח). זה נאמר על מה שצריך לאדם לדבר בו בפיו. ואולם מה שיחוק האדם בידו ויכתבהו על הספר - ראוי לו שיחזירהו אלף פעמים, אילו יתכן זה; וזה האיש שלא עשה דבר מזה, אבל כתב אלו העניינים הנכבדים בטופס, ולא ראה לכתבם תחילה ולתקנם, מפני שהיה דברו אצלו בלי ספק בעניין שלא היה צריך לחזור עליו, ומסרו ביד איש שישוט במ כל עיר ובכל מדינה, והאפיל במ לבות בני אדם, "שֶׁלַח חֶשֶׁךְ וַיַּחֲשֶׁךְ" (תהלים קה, כח).

ועתה אתחיל לבאר גודל הטעות מה שנכשל בה העני הזה, ומה שעשה בעצמו והוא לא ידע, ואיך חשב לעשות טובה אחת וקנה רעות רבות שאינן כעניין, והאריך לשונו והלך אחר לשון העט.

ד. חובת הזהירות מדיבור רעה ומלימוד חובה על ישראל אפילו כשהם חוטאים

ואומר, שהמפורסם בדברי רבותינו זכרונם לברכה שישראל בימי משה קודם צאתם ממצרים הפסידו דרכם והפרו ברית מילה, ולא היה בהם מהול אלא שבט לוי בלבד, עד שבאה מצות פסח ואמר האל למשה (שמות יב, מח): "וְכָל עָרַל לֹא יֹאכַל בּוֹ" וציווים בעשיית המילה. כך אמרו חכמינו זכרונם לברכה (שהש"ר א): משה היה מל ויהושע פורע ואהרן מוצץ ואספו ערלות חמרים חמרים והיה דם מילה מתערב בדם פסח. ובזה היו ראויים ליגאל. והוא דבר האל יתברך ליחזקאל (י, טז): "וַיֹּאמְרָא מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמִּי". ואמרו עליהם השלום (יומא עה, א), שהם קילקלו בעריות לדבר ה' יתברך (שם כג, ב): "בֶּן אָדָם שְׁתִּים נְשִׁים בְּנוֹת אֵם אֶחָת הָיוּ". ועם היותם בזה העניין הרע, בשביל שאמר משה רבינו עליו השלום (שמות ד, א): "וַיֵּן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי" האשימו ה' על זה ואמר לו: משה! הם מאמינים בני מאמינים דכתיב (שם ד, לא): "וַיֵּאֱמֶן הָעָם", ובני מאמינים דכתיב (בראשית טו, ו): "וַיֵּאֱמֶן בְּה' וַיַּחֲשֶׁבֶה לּוֹ צְדָקָה", אבל אתה אין סופך להאמין, דכתיב (במדבר כ, יב): "וַיַּעַן לֹא הֵאֱמַנְתָּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי! ונענש לאלתר, כמו שביארו עליהם השלום (שבת צז, א): "החושד בכשרים לוקה בגופו, מנא לן? ממשה!" וכמו כן ישראל בימי אליהו - היו כולם עובדי עבודה זרה ברצון, בעוונותיהם, לבד "שִׁבְעַת אֱלֹפִים כָּל הַבְּרָפִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נִשְׁק לּוֹ" (מ"א יט, יח). ועם כל זה כשעמד ללמוד חובה על ישראל בחורב, כמו שאמר (שם ט-ז):

מסלול 1: יום ג, טו סיון	מסלול 3: יום ה, יד סיון
מסלול 2: יום ד, טו סיון	מסלול 4: יום א, טו סיון

"וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה לָךְ פֶּה אֲלֵיהֶוּ? וַיֹּאמֶר קָנָא קִנְאָתִי לְה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". אמר לו: שמא בריתך! אמר לו: "אַתָּה מְזַבְּחֵיךָ הֲרִסוּ". אמר לו: שמא מזבֹּחַךְ? אמר לו: "וְאַתָּה נְבִיאֶיךָ הֲרִגוּ בְּחָרֵב". אמר לו: והרי אתה קיים? אמר לו: "וְאַחֲרָי אֲנִי לְבָדִי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ", השיבו הקדוש ברוך הוא: עד שאתה מלמד חובה על ישראל לא היה לך ללמוד על אומות העולם שיש להן בית הוועד בית לעבודה זרה ותלמד חובה על ישראל, שנאמר (ישעיהו י"ב): "עֲזֹבוֹת עָרֵי עֲרָעֵר", "לָךְ שׁוֹב לְדַרְכֶּךָ מְדַבְּרָה דְמִשְׁקָ" (מ"א י"ט, טו). כל זה מובן לחכמים במדרש חזית (שהש"ר א, 1). וכמו כן ישראל בזמן ישעיה הרבו עוונות כמו שאמר (ישעיהו א, ד): "הוֹי גֹי חֲטָא עִם כְּכֹד עֶוֹן", והיו בהם עובדי עבודה זרה, כמו שאמר (שם נז, ח): "וְאַחַר הִדְלַת וְהַמְזוּזָה שְׁמַת זְכֹרְוֹנָךְ", והיו בם כמו כן שופכי דמים, כמו שנאמר (שם א, כא): "אֵיכָה הִיתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמָּה מְלֹאֲתֵי מִשְׁפַּט צָדֵק יְלִין בָּהּ וְעֵתָה מְרַצְחִים", וכמו כן מחללי שם שמים, כמו שאמר (שם כב, יג): "אֲכֹל וְשָׂתוּ כִּי מָחָר נְמוֹת", וביזו מצוות ה' כמו שאמר (שם ל, א): "סוּרוּ מִנֵּי דְרָךְ הַטּוֹ מִנֵּי אֲרַח הַשְּׁבִיתוּ מִפְּנֵינוּ אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל". ועם כל זה, בשביל שאמר (שם ו, ה): "וּבְתוֹךְ עִם טְמֵא שְׁפָתַיִם אֲנֹכִי יוֹשֵׁב" מיד (שם ו, ט): "וַיִּעַף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים וַיְבַיְדוּ רִצְפָה... וַיִּגַע עַל פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נִגַע זֶה עַל שְׁפָתֶיךָ וְסֵר עֲוֹנֶךָ וְחִטְאַתְךָ תִּכְפֹּר" ולא כופרה עד שהרגו מנשה, כאשר אמרו עליהם השלום (סנהדרין קג, ב). וכאשר עמד המלאך ולימד חובה על יהושע בן יהוצדק בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה - הרחיקו האל, כמו שאמר (זכריה ג, ב): "יִגְעֵר ה' בְּךָ הַשֵּׁטֶן וַיִּגְעֵר ה' בְּךָ הַבְּחַר בִּירוּשָׁלַם הַלֹּא זֶה אוֹד מְצַל מְאֹשׁ".

אם כך נענשו עמודי עולם: משה, אליהו, ישעיהו ומלאכי השרת כשנשאו בעדת ישראל מעט דבר, כל שכן קל מקלי עולם יתיר לשונו על קהילות ישראל, חכמים ותלמידיהם, כוהנים ולויים, לקרוא אותם פושעים ורשעים וגוים ופסולי עדות וכופרים בה' אלוהי ישראל! וכותב הדבר הזה בכתב ידו! ומה יהיה עונשו? והם לא מרדו באל לבקש ערבות והנאה! ולא עזבו הדת ורחקו ממנה להשיג מעלה ותענוג הזמן! כי מפני חרבות נדדו, מפני חרב נטושה, ומפני קשת דרוכה, ומפני כובד מלחמה! ולא ידע זה האיש שאלו שאינם פושעים ברצונם, לא יעזבם האל ולא יטשם, ולא ביזה ולא שקץ ענות עני כמו שאמרו עליהם השלום (ב"ר סה): "וַיִּרְחַ אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו" (בראשית כז, כז) - אל תקרי 'בגדיו' אלא 'בוגדיו'". אלא אמר כל מה שאמר ובדה מלבו.

שאלות מנחות:

- ✦ הרמב"ם תוקף במילים חריפות מאוד את אותו חכם, מדוע הוא עושה כן?
- ✦ מדוע הפסוקים הקשים כל כך של התוכחות שיש בנביאים אינם בעייתיים, ואילו דברי משה ("והן לא יאמינו") ואלהו ("עזבו בריתך") וישעיהו ("עם טמא שפתיים") מתקבלים בביקורת קשה מאת ה'?

מסלול 1: יום ג, טו סיון	מסלול 3: יום ה, יד סיון
מסלול 2: יום ד, טז סיון	מסלול 4: יום א, טז סיון

- ✦ האם דברי החכם, שהכריע הלכה כך שנוצרה מכך חובה על הרבה מעם ישראל, שווים לדברי לשון הרע של משה ואלהיו וישעיהו? מדוע הרמב"ם מקשר בין הדברים ומבקר אותו על כך?
- ✦ האם הרמב"ם רומז שחלק מכללי הפסיקה ההלכתית היא, שכאשר אין לחוטאים כוונת זדון, יש למצוא דרך הלכתית ולדון אותם לכף זכות; כלומר שפסיקה שהופכת ציבור שלם, תמים, לחייב - איננה עומדת בכללי הפסיקה?